

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 34:930.25(497.4)"1945/1991"
Prejeto: 1. 10. 2012

Nastajanje arhivskega prava v Sloveniji

JOŽE ŽONTAR

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik, redni prof. v pokoju
Zoisova ulica 30, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

Prispevek obravnava pravno urejanje varstva arhivskega gradiva ter dejavnosti arhivov v Sloveniji v letih od 1945. do osamosvojitve. Pravno urejanje varstva se je začelo že neposredno po končani drugi svetovni vojni, sistematično urejanje dejavnosti arhivov pa šele z letom 1966, ko je bil sprejet prvi republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih. Nov zagon pa je dobilo pravno urejanje dejavnosti arhivov po sprejetju zakona o naravni in kulturni dediščini leta 1980; ta je zaobjel tudi arhivsko gradivo.

KLJUČNE BESEDE: varstvo arhivskega gradiva, materialno varstvo arhivskega gradiva, odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega, načelo provenience in načelo prvotne ureditve, popisovanje arhivskega gradiva, evidence arhivskega gradiva, dostopnost arhivskega gradiva, zvezna in republiška arhivska zakonodaja, podzakonski akti, kazenske sankcije, dr. Sergij Vilfan

ABSTRACT

THE FORMATION OF ARCHIVAL LAW IN SLOVENIA

The aim of the article is to describe the legal regulation of the protection of archival records and of the archival service in Slovenia between 1945 and 1991, the year Slovenia gained its independence. While the legal basis for the protection of records was provided soon after the Second World War, the systematic regulation of the archival service did not really start until 1966, when the first Slovenian act on archival records and archives was adopted. However, it was the passing of the 1980 Act on Natural and Cultural Heritage which also included provisions on archival records that truly gave new impetus to the regulation of the Slovenian archival service and activities.

KEY WORDS: protection of archival records, preservation of archival records, selection of archival records from documents, principle of provenance, principle of original order, description of archival records, registers of archival records, accessibility of archival records, federal and republic archival legislation, penalties, Dr. Sergij Vilfan

Kot na drugih področjih se je sčasoma pojavila potreba po oblikovanju pravnih pravil tudi glede arhivov. Ta pa so imela vpliv tudi na arhivsko terminologijo. Tako so bili v zakonodaji v prvih letih po drugi svetovni vojni v uporabi še izrazi izpred leta 1941: arhiv – v pomenu ustanove in funkcionalne celote arhivskega gradiva – arhivalije, registratura. Splošni zakon o državnih arhivih z dne 23. januarja 1950 ter odločba o hrambi arhivskega materiala z dne 31. januarja 1952 pa sta vpeljala osnovna pojma arhivistike, arhivsko in dokumentarno gradivo. Prvo sta poimenovala zgodovinski arhivski material, drugo pa arhivski material, s tem pa sta nakazala tako medsebojno odvisnost kot tudi razliko med njima.¹

Načelo varovanja arhivskega gradiva je bilo določeno že z odlokoma predsedstva SNOS in NKOJ v začetku leta 1945. Zvezna odredba o začasnem zavarovanju arhivov z dne 12. marca 1948 je nalagala evidentiranje arhivov nekdanjih državnih in samoupravnih ustanov, društev, združenj in drugih pravnih oseb kakor tudi posameznikov, zavarovanje in hrambo, ni pa določala, kako. Po dejavnosti Federalnega zbirnega centra so se začele tako kmalu posamezne sistematične akcije za ugotavljanje arhivskega gradiva, ki je bilo tedaj zunaj arhivov na terenu. Predpis se je nanašal torej le na predvojno gradivo, ki je bilo posebno ogroženo. Splošni zakon o državnih arhivih z dne 23. januarja 1950 pa je že na splošno določal pravna pravila za varstvo vsega zgodovinskega arhivskega materiala zaradi njegove ohranitve in znanstvenega raziskovanja. Predpisoval je, da morajo državni uradi, ustanove, družbene in združne organizacije in posamezniki, ki imajo tak material, le-tega praviloma sami vestno hraniti in zavarovati pred okvaro ali uničenjem. Dopusčal pa je možnost, da minister, pristojen za vprašanja znanosti in kulture (zvezni oziroma republiški), v sporazumu s pristojnim ministrom odredi, da državni uradi in ustanove ter družbene in združne organizacije, verske ustanove in posamezniki določeni zgodovinski arhivski material izročijo arhivu in ob kakšnih pogojih. Zakon torej še ni poznal obveznosti izročanja arhivskega gradiva arhivu, pri tem pa tudi ni delal razlike med državnim in zasebnim gradivom. Pač pa je pravni promet z zasebnim arhivskim gradivom omejevala še prepoved, da ga družbene in združne organizacije, verske ustanove in posamezniki ne smejo odtujiti, preden ga ponudijo v odkup pristojnemu arhivu. Uničenje, poškodbo ali izvoz zgodovinskega arhivskega materiala v tujino brez dovoljenja so šteli za kaznivo dejanje, za preostale kršitve zakonskih določil pa so bile predvidene upravnne kazni.²

Glede na to, kako zgodovinski arhivski material nastaja, pa samo predpisovanje hrambe ni moglo imeti nobenega pravega učinka; tudi je zakon poznal le še ta termin. Vse to je imelo za posledico najprej objavo odločbe o hrambi, in to arhivskega materiala, z dne 11. januarja 1952, ki je načelno določala, da morajo državni uradi, zavodi in podjetja, združne in družbene organizacije ter njihovi zavodi in podjetja storiti vse, da bo ta material ohranjen in uničenje preprečeno. Logično nadaljevanje odločbe pa je predstavljalo navodilo o zbiranju, hrambi in periodičnem izločanju arhivskega materiala z dne 4. februarja istega leta, ki je že določalo poleg vestne hrambe in zavarovanja pred poškodbami ali uničenjem tudi obvezno izročanje pristojnemu arhivu v hrambo. Ni pa bil določen za to še kak rok. Izločanje nepotrebne arhivskega materiala uradov, zavodov in podjetij naj bi sicer praviloma opravljali v arhivu, le izjemoma po potrebi (periodično) pa že v registraturah uradov, zavodov in podjetij, seveda ob sodelovanju arhiva. Navodilo je predvidevalo nekatere vrste »nepotrebne arhivskega materiala«, vendar brez navedbe rokov hrambe, in precej strog komisijski postopek. Tako odločba kot navodilo sta ne le razširila pravno varstvo tudi na arhivski material, ampak sta tudi arhive pooblastila za izvajanje nadzora nad hrambo pri ustvarjalcih ter za potrjevanje predlogov za izločanje nepotrebne arhivskega materiala. Ob tem pa so se tudi arhivi zavedeli, da se mora aktivna skrb za zgodovinski arhivski material začeti že pri samih ustvarjalcih arhivskega materiala.³

Koliko pa so bili predpisi učinkoviti ob tedanji skromni arhivski službi v Sloveniji, zaupno ukazanih in politično vodenih akcijah zbiranja arhivskega materiala kot surovine za nujne potrebe industrije ter dolgo časa tudi ob slabem pisarniškem poslovanju, ki so mu sploh pripisovali negativen pomen, pa je posebno vprašanje.

Kar zadeva izločanje nepotrebne arhivskega materiala – tedaj smo temu rekli škartiranje – pa je bilo samo navodilo tako nepopolno, da po njem redno izločanje ni bilo mogoče. Pogosto so morali delavci arhivov izločati gradivo v nevzdržnih razmerah kar sami zunaj arhiva. Tako je ostala os-

¹ Uradni list FLRJ 12-115/1950, 8-70/1952; Melik: Osnove prava in pravne države; Rječnik arhivske terminologije.

² Slovenski poročevalec 27. 1. 1945; Uradni list. DFJ 10-124/1945; Uradni list FLRJ 25-179/1948, 12-115/1950.

³ Uradni list FLRJ 8-70/1952, 8-73/1952; navodilo je bilo objavljeno tudi v Uradnem listu LRS 12-50/1952.

rednja naloga arhivske zakonodaje rešitev vprašanj, povezanih z izločanjem. Vendar osnutek novega splošnega arhivskega zakona iz leta 1958, kakor tudi novega navodila o izločanju in uničevanju pisane gradiva s splošnimi listami pisanega gradiva za izločanje in uničevanje, ki je bil pripravljen naslednje leto, niso bili sprejeti. Po besedah Sergija Vilfana, ki je sodeloval pri pripravi obeh, naj bi novo navodilo omogočalo v večji meri izločanje nepotrebnega arhivskega materiala, sicer bi bilo na eni strani dragoceno gradivo, ki ga ne bi mogli prevzeti, v nevarnosti, da bo uničeno, po drugi strani pa bi se lahko začele kopičiti gmote brez vrednosti, ki bi jih bilo vedno težje pravilno prečistiti in urediti. Počakati je bilo treba na novo zvezno ustavo, ki je omogočila sprejetje novega arhivskega zakona.⁴

Po sprejetju zvezne ustave aprila 1963, ki je razglasila socialistično demokracijo na temelju samoupravljanja in družbene lastnine, je izšel splošni zakon o arhivskem gradivu, in sicer 27. novembra 1964. Tudi arhivsko gradivo v arhivih je postalo družbena lastnina, seveda s pravico razpolaganja arhivov le v okviru zakona. Ta je predpisal splošno varstvo arhivskega, pa tudi vsega registraturnega gradiva kot vira za arhivsko gradivo. Naslednje leto je kazenski zakonik SFRJ (člen 264 a) za uničenje arhivskega gradiva zagrozil s kaznijo zapor ali strogega zapor (do pet let).⁵

Na osnovi splošnega zakona je bil prvič v Sloveniji sprejet republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih, in sicer 16. februarja 1966. Skladno s splošnim zakonom je prevzel izraz arhivsko gradivo za zgodovinski arhivski material, za arhivski material pa registraturno gradivo (v splošnem zakonu imenovano registraturni material). Sicer pa so novo terminologijo uporabili že republiški arhivski zakoni, sprejeti v Bosni in Hercegovini, Hrvaški in Črni gori v letih 1962 in 1963. V Sloveniji sprejeti zakon je razširil pojem arhivsko gradivo na vse načine zapisov dokumentarnega gradiva, torej tudi na fotografrano, posneto na film in fonografrano. Arhivsko in registraturno gradivo je bilo zavarovano na podlagi zakona – s tem, da je bilo treba opravljati varstvo registraturnega gradiva v obsegu, ki je omogočalo zavarovanje v njem vsebovanega arhivskega gradiva. Če pa v registraturnem gradivu ni bilo pričakovati arhivskega gradiva, naj bi arhiv odločil, da se varstva arhivskega

gradiva pri organu oziroma organizaciji ne bo izvajalo. Zakonodaja je tako upravičeno upoštevala, da niso vsi ustvarjalci gradiva enako pomembni, obenem pa ni razveljavila tistih obvez, ki so jih imeli organi in organizacije glede registraturnega gradiva na podlagi posebnih predpisov ali glede na druge pričakovane trajne interese (npr. glede personalnih spisov, gradbenih načrtov z ustrezno dokumentacijo, itd.). To pa je že napeljevalo na sicer sporno valorizacijo ustvarjalcev registraturnega gradiva, ki pa se ji ni bilo mogoče povsem izogniti. Pri varstvu arhivskega gradiva je zakon poudaril tudi materialno plat. Določil je nadalje rok za izročanje arhivskega gradiva arhivu (na podlagi sporazuma med organom oziroma organizacijo, ki je imela arhivsko in registraturno gradivo, ter arhivom, s tem da ta ni smel biti krajši od pet in ne daljši od trideset let). Glede dostopnosti arhivskega gradiva v arhivih pa je bil zakon na videz zelo liberalen, za to pa si je v tem času močno prizadeval tudi mednarodni arhivski svet. Arhivsko gradivo v arhivih je v načelu razglasil za dostopno javnosti, razen če s posebnimi predpisi za posamezno gradivo ni bilo določeno drugače. To pa je omogočalo poljubno podaljšanje dobe zapore za določeno gradivo ali pa dostop do določenega gradiva samo določenim osebam. Soglasje za tako formulacijo zakonskega besedila glede uporabe arhivskega gradiva je moral dati celo predsednik CK ZKS Mitja Ribičič, ki pa se je dobro zavedal, da politično občutljivo gradivo sploh ne more priti v splošne arhive, ker so bili za to pristojni t. i. specialni arhivi, tam pa so veljala posebna pravila glede uporabe. Vse kazenske sankcije za morebitno neizvajanje varstva arhivskega gradiva je zakon okvalificiral za prekrške.⁶

Skoraj hkrati je Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije dala pobudo za določitev enotnih kriterijev za predpisovanje dostopnosti arhivskega gradiva v republiških arhivskih zakonih, za to pa naj bi arhivski svet Jugoslavije sprejel posebno poročilo. Na ta način naj bi zavarovali upravičene interese družbe in posameznikov, ki bi bili lahko ogroženi, če bi prehitro uporabili javne podatke iz arhivskega gradiva, vendar pa bi bilo treba omejitve normirati na tak način, da bi zares samo v nujnih primerih na uporabo lahko vplivala diskrecijska ocena organa arhivske službe ali imetnika arhivskega gradiva. Vendar pa je bil Zvezni sekretariat za prosveto in kulturo mnenja, da arhivski svet

⁴ AS O, š. 2, 1969, neevidentirani spisi; Biljan: Rad na novom zakonu, str. 73; isti: Komisija za izradu uputstva, str. 68–73; Vilfan: Škartiranje, str. 31–46.

⁵ Uradni list SFRJ 48-665/1964, 15-300/1965.

⁶ Uradni list SRS 4-24/1966; Narodne novine SRH 41/1962; Službeni list SRCG 13/1963; AS O, š. 1, 1968, št. 170; Hasanagić: Novi pravni propisi, str. 109–114; Resolutions, recommendations and wishes, str. 213–214.

Jugoslavije ni pristojen za sprejetje takega priporočila. Preučevanje zgodovine pa se ni ustavilo pri letu 1945, zato so se kmalu pojavili pozivi, naj bo zakonsko urejena dostopnost gradiva tudi po tem letu.⁷

S sprejetjem zveznega ustavnega zakona za izvedbo ustavnih amandmajev XX–XLI 30. junija 1971 so prešle pristojnosti v zvezi s kulturo na republike; tako je prenehal veljati tudi splošni zakon o arhivskem gradivu (14. člen). To sicer ni povzročilo bistvenih sprememb republiškega zakona, pač pa je novelirani zakon o arhivskem gradivu in arhivih z dne 3. oktobra 1973 prinesel nekoliko spremenjeno besedilo o uporabi arhivskega gradiva v arhivih. Arhivsko gradivo naj bi bilo dostopno trideset let po nastanku, če posebni predpisi za posamezno gradivo niso določali drugače. Od te omejitve pa je bila razumljivo izvzeta uporaba za potrebe državnih organov, organizacij združenega dela, drugih organizacij ter posameznikov, če so izkazali, da imajo od tega pravno korist.⁸

Na osnovi zakona o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1966 je republiški sekretar za prosveto in kulturo kot prvo izdal navodilo o načinu izvajanja materialnega varstva arhivskega in registraturnega gradiva (20. februarja 1969). Navodilo je navajalo ukrepe za varstvo gradiva pred tatvino in vlomom, ognjem in vodo, škodljivo temperaturo in zračno vlago, ultravijoličnimi žarki, prahom ter pred škodljivimi biološkimi, mehanskimi, kemičnimi in drugimi škodljivimi vplivi. Razlog, da je imelo to navodilo prednost pred težko pričakovanim novim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva iz registraturnega, je bil v tem, da je bila določba zakona o izročanju arhivskega gradiva arhivu uresničljiva, le če bodo dobili arhivi ob hitrem povečevanju količin arhivskega gradiva dodatne prostorske zmogljivosti, in to ne kakršnih koli. Poleg tega je bil predpis o materialnem varstvu v najtesnejši zvezi z določitvijo pogojev za ustanovitev arhivov, to pa je bilo tedaj ob urejanju arhivske mreže v Sloveniji še posebno pomembno. Pričakovanja so bila velika, ker so se vsi arhivi ubadali s prostorskimi problemi, vendar so na republiškem sekretariatu za prosveto in kulturo dali vedeti, da morajo biti, če hočemo, da bodo navodila sprejeta, zelo neobvezujoča in splošna, upoštevajoč predvsem možnosti. Republiški sekretariat je zahteval celo pojasnilo, ali ne pomeni

navodilo nova finančna bremena za družbeno-politične skupnosti in imetnike arhivskega gradiva. Na podlagi domačih in tujih izkušenj je nato Arhivsko društvo Slovenije leta 1967 organiziralo posvetovanje o arhivskih tehničnih vprašanjih ter na tej osnovi izdalo priročnik *Arhivska tehnika*.⁹

Kot drugo je republiški sekretar za prosveto in kulturo na osnovi prvega zakona o arhivskem gradivu in arhivih, toda tedaj še ob upoštevanju zveznih načel o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega materiala, ki jih je določil arhivski svet Jugoslavije 15. marca 1968, izdal navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega (24. februarja 1970); načela se namreč niso neposredno uporabljala. Sicer je imelo navodilo v naslovu odbiranje arhivskega gradiva iz registraturnega, kar zadeva sam postopek, pa je bil še vedno govor o izločanju iz registraturnega gradiva posameznih delov, ki nimajo 1) več pomena za tekoče delo (to je praktične vrednosti) in nimajo 2) lastnosti arhivskega gradiva (to je trajne vrednosti). Prvi primer naj bi nastopil, če posameznih delov ni bilo mogoče uporabiti za dokazovanje pravic ali dolžnosti, ugotavljanje osebnega statusa ali osebnih pravic občanov in za dokumentacijo drugih pravno ali gospodarsko pomembnih okoliščin in če tudi ni bilo mogoče utemeljeno pričakovati, da bi potrebe po taki uporabi utegnile nastati. Tako je bilo treba upoštevati raznovrstne potrebe po preverjanju in dokazovanju, ki bi se lahko pokazale po veliko letih, ponovno uporabo katerikoli tehnične dokumentacije itd. Glede trajne vrednosti pa je bilo treba upoštevati interese znanosti, in to ne samo že obstoječe, marveč tudi tiste, ki jih je mogoče predvidevati za prihodnost.¹⁰

Na osnovi predpostavke, da posamezni deli registraturnega gradiva niso več pomembni za tekoče delo, če se je iztek rok, po katerem navadno ustrezni kategoriji registraturnega gradiva preneha ta pomen, je navodilo kot enoto za ugotavljanje pomena gradiva določilo kategorijo gradiva. Zato so morali organi ali organizacije najprej sestaviti enoten predlog vnapijnjega seznama vseh kategorij registraturnega gradiva, ki pri njih nastajajo. Nato pa se je začela naloga arhiva, da določi kategorije gradiva, ki imajo lastnost arhivskega gradiva, to je gradiva, ki ima pomen za zgodovino in druga znanstveno-raziskovalna področja, za kulturo na splošno in druge družbene potrebe (1. člen zakona o arhivskem gradivu in arhivih). Kaj je bilo mišljeno kot druge družbene potrebe v zakonski definiciji,

⁷ AS 0, š. 1., 1966, št. 25; Stulli: O pravnom režimu korištenja, str. 137–237; Biljan: Usklajivanje pravnog režima korištenja, str. 17–26; Stiplovšek: Arhivsko gradivo in raziskovanje, str. 44.

⁸ Uradni list SFRJ 29-345/1971; Uradni list SRS 34-295/1973.

⁹ AS 0, š.1., 1966; št. 21, 1968, št. 45, 124, 152; Uradni list SRS 10-79/1969; *Arhivska tehnika*.

¹⁰ Uradni list SFRJ 12-157/1968; Uradni list SRS 9-50/1970.

so si zelo različno razlagali, Sergij Vilfan pa navaja kot primera družbenih potreb načrtovanje v daljših perspektivah ter podatke o geoloških in drugih razmerah terena. Navodilo je uvedlo tudi metodo mejnega datuma, ki so jo poznali že avstro-ogrski predpisi. Tako je sedaj gradivo, nastalo pred letom 1848, ter gradivo, nastalo pri organih in organizacijah narodnoosvobodilnega gibanja v letih 1941 do 9. maja 1945, štel v celoti za arhivsko.

Za kategorije registraturnega gradiva, za katere arhiv ni določil, da imajo lastnosti arhivskega gradiva, je moral organ oziroma organizacija ob upoštevanju morebitnih tovrstnih predpisov določiti roke hranjenja. Na vsak način ta rok ni mogel biti krajši, kot rok, ki ga je določal morebitni posebni predpis, je pa lahko predpisane roke podaljšal. Posebej pa je navodilo določilo rok za kategorije registraturnega gradiva, ki so bile lahko dokaz osebne statusa ali osebnih pravic občanov, to pa kaže, da so se sestavljavci navodila dobro zavedali njihovega pomena za potrebe posameznikov. Če ni bilo kako drugače določeno, je bil rok hrambe za tovrstno gradivo 50 let od nastanka gradiva in 85 let od rojstva prizadete osebe.

Enkrat ali pa v več zaporednih postopkih, kakor je zaradi preteka časa nekaterim kategorijam registraturnega gradiva prenehal pomen za tekoče delo, pa naj bi organ ali organizacija izvedla izločanje ter tako gradivo uničila oziroma oddala v industrijsko predelavo. Seznam kategorij nepotrebnega registraturnega gradiva, pripravljen pred vsakim izločanjem, je predstavljal izvršilni izločitveni seznam. Ko bi bilo opravljeno zadnje izločanje tudi po preteku najdaljših rokov, je bilo s tem že odbrano gradivo, ki ima trajen pomen.¹¹

Oktober 1968 so na svetu Skupnosti arhivov Slovenije razpravljali o osnutku republiškega navodila o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega. Navzoči, razen Sergija Vilfana, so se zavzeli za to, da bi čim prej začeli izdelavo enotnih orientacijskih seznamov kategorij registraturnega gradiva z roki hranjenja za posamezne panoge dejavnosti (tipskih izločitvenih seznamov), in sicer v sodelovanju vseh arhivov v Sloveniji. Vilfan pa je menil, da sestavljanje enotnih list za izločanje iz nekega centra po tujih izkušnjah ni mogoče; sestavljati jih je mogoče le za določeno gradivo določenih vrst ustvarjalcev (npr. šolstva, zdravstva, sodstva itd.), ki imajo enotno poslovanje. Za preostale ustvarjalce gradiva bi bilo treba sprejeti le določena skupna osnovna izhodišča za izločanje. Edino

možno koordinacijo je videl v enotnem šolanju delavcev, ki bodo izločanje opravljali. Že v prvi polovici leta 1969, torej še preden je bilo objavljeno navodilo, je bil na seji sveta Skupnosti sprejet slovenski načrt izdelave tipskih izločitvenih seznamov, kmalu pa še na posvetovanju Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije v Jajcu podoben zvezni načrt, pri tem pa so sodelovali tudi slovenski arhivi. Tako so se arhivi intenzivno lotili izdelovanja omenjenih seznamov, a Sergij Vilfan pri tem ni več sodeloval. Najprej je bilo delo usmerjeno na področje pravosodja, nato pa gospodarstva.¹²

Z leti pa je vse bolj postajalo jasno, da tipski izločitveni seznam ne bodo rešili problemov. Kot drugje po svetu se je tudi pri nas uveljavilo spoznanje, da je potrebna pri tako množičnem nastajanju registraturnega gradiva stroga, vendar premišljena selekcija gradiva, sicer bo gradivo vedno težje obvladljivo in bo uničeno tudi tisto, kar je treba hraniti trajno. Na to pa predpisani način odbiranja arhivskega gradiva ni navajal. Sestavljanje omenjenih seznamov je tudi zahtevalo izredno obsežna dela, ki niso bila v sorazmerju s svojim namenom niti zmožnostmi arhivov. Sicer pa so razmišljali tudi o seznamih gradiva s trajnim pomenom.

Skupnost arhivov Slovenije kot drugi dejavniki so ves čas opozarjali, da je potrebno izboljšanje kadrovskih ter materialnih možnosti arhivov v Sloveniji. Odgovor na to je bila Informacija o arhivski službi v SR Sloveniji, ki jo je pripravil republiški komite za kulturo. V njej je poudaril, da mora akcija za pridobitev novih arhivskih skladišč temeljiti na verificiranih merilih za odbiranje arhivskega gradiva. Le 5–10% ustvarjalcev naj bi odbiralo arhivsko gradivo v skladu z navodilom iz leta 1970, zato bi ga bilo treba čim prej spremeniti oziroma dopolniti. Na podlagi razprave o Informaciji v Skupščini SR Slovenije decembra 1977 je bilo Arhivu SR Slovenije naloženo, da pripravi informacijo o stanju in problemih valorizacije arhivskega gradiva v SR Sloveniji. Ta informacija pa je že govorila o načelih oziroma kriterijih – splošnih ali pa tudi posebnih – ki jih je treba upoštevati pri določanju trajne vrednosti posameznega dokumenta ali skupine dokumentov oziroma delov fonda. Vse to pa je zahtevalo od arhivskih delavcev, ki opravljajo odgovorno nalogo odbiranja arhivskega gradiva, visoko stopnjo strokovne usposobljenosti, ker ocenjevanje gradiva ne sme in ne more biti rutinsko ali šablonsko. Od delavcev, ki so delali z registraturnim gradivom, pa ni bilo možno pričati

¹¹ Vilfan: Odbiranje arhivskega gradiva; Žumer: Vilfanovi pogledi na valorizacijo, str. 51–68.

¹² AS 0, š. 1, 1968, št. 137; š. 2, 1969, št. 35. 81, 145; Giler: Liste kategorija registraturskog materiala, str. 74–116.

kovati, da bodo sposobni izdelovati vnaprejšnje izločitvene sezname.¹³

Ustava SFR Jugoslavije iz februarja 1974 je temeljila na načelih o združenem delu in delegatskem sistemu, sočasna republiška ustava pa je varstvo dobrin splošnega pomena, ki so bile pod posebnim družbenim varstvom, razširila tudi na stvari posebnega kulturnega in zgodovinskega pomena. Skupno tem dobrinam je bilo, da so bila sredstvo posebnega namena, da so bila pod posebnim zakonskim varstvom in da so jih uporabljali pod pogoji in na način, ki jih je določal zakon. Nato je tudi kazenski zakon SR Slovenije z dne 26. 5. 1977 (členi 166, 169, 178, 179) kot kazniva dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje opredelil tatvino, protipravno prilastitev (zatajitev), poškodovanje ali uničenje ter nedovoljen izvoz stvari, ki imajo poseben kulturni ali zgodovinski pomen, torej tudi arhivskega gradiva. V državni politiki pa so začeli ponovno poudarjati t. i. demokratični centralizem. To se je kazalo med drugim pri prizadevanjih za ohranitev vsaj nekaj enotnosti v državi za stvari, za katere federacija ni bila več pristojna. Tako je bilo tudi s področjem, za katero so začeli uporabljati izraz varstvo kulturne dediščine (v Srbiji kulturnih dobrin), h tem področjem pa so šli tudi arhivsko gradivo. V tem duhu je bila tudi na kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije oktobra 1976 v Prištini glavna tema Enotne zasnove sistema varstva in uporabe arhivskega gradiva v SFRJ. Toda ko je v zgodnjih jutranjih urah vlak, v katerem so bili tudi udeleženci kongresa, drvel po Kosovu, potnikov ni bilo treba buditi, ker je za to učinkovito poskrbelo obmetavanje vlaka s kamenjem. Na cilju so nam pojasnili, da se to dogaja kar pogosto.¹⁴

Posledica je bila sprejetje zakona o naravni in kulturni dediščini v Skupščini SR Slovenije (29. decembra 1980), ki je zaobjel tudi arhivsko gradivo. Pojem naravna in kulturna dediščina je vključeval dediščino v širšem pomenu besede ter kulturne in zgodovinske spomenike in naravne znamenitosti, ki so predstavljali izbrani del naravne in kulturne dediščine s posebno kulturno, znanstveno, zgodovin-

sko ali estetsko vrednostjo, zato pa je veljal zanje strožji varstveni režim. Pogoj za pridobitev statusa spomenika je bila razglasitev stvari za kulturni in zgodovinski spomenik. V primeru arhivskega gradiva v družbeni lasti je bilo to videti tako, da je upravni organ družbenopolitične skupnosti, pristojen za kulturo, določil družbene pravne osebe in društva, od katerih bo arhiv prevzemal arhivsko gradivo, to arhivsko gradivo pa je bilo po diktiji zakona okvalificirano za zgodovinski, torej kulturni spomenik. Za dokumentarno gradivo, ki ni bilo v družbeni lasti (gradivo tedaj imenovanih civilnih pravnih oseb, torej verskih skupnosti in občanov), pa je bila potrebna ugotovitev arhiva, da ima lastnosti arhivskega gradiva, potem pa je gradivo dobilo z razglasitvijo status spomenika. Čeprav je bil zakon nedorečen, saj ni poznal arhivskega gradiva kot dediščine v širšem pomenu besede, ter je skrčil njegov pomen samo na znanost ali kulturo in da je makrovalorizacija dokumentarnega gradiva strokovno sporna, pa je vendarle dal v praksi pozitivne rezultate v obliki učinkovitejšega obvladovanja nastajajočega gradiva in boljšega pregleda nad njim. Ker je bilo treba pripraviti sezname ustvarjalcev arhivskega gradiva, katerih gradivo naj bi štelo za kulturni spomenik, so arhivi o kriterijih za valorizacijo ustvarjalcev arhivskega gradiva razpravljali že na seminarju arhivskih delavcev na Ptujju maja 1980. Prizadevanja, da bi se pomen arhivskega gradiva razširil tudi na dokazovanje pravno ali gospodarsko pomembnih okoliščin, zakonodajnopravna komisija ni sprejela z utemeljitvijo, da gre za zakon o naravni in kulturni dediščini in da zato ta materija vanj ne sodi, je pa dopustila navesti kot dejavnost arhivov izdajanje prepisov dokumentov pod pogoji, kakršni so veljali za upravne organe.¹⁵

V terminološkem smislu je bil na pobudo Boža Otorepca v zakonu zamenjan izraz registraturno gradivo, ki se v praktični rabi ni uveljavil, z izrazom dokumentarno gradivo. Varstvo arhivskega gradiva je bilo pojmovano tudi v materialnem smislu, vendar tozadevni pravilnik republiškega upravnega organa ni izšel, čeprav je bil leta 1987 pripravljen tozadevni osnutek ki pa ni prinesel nič bistveno novega. Prevladalo je namreč mnenje, da je treba upoštevati tovrstne standarde. Za izročanje arhivskega gradiva arhivu je bilo določenih – če se imetnik in arhiv nista dogovorila drugače – več rokov glede na ustvarjalce gradiva: pet let po nastanku za gradivo družbenopolitičnih organizacij, deset let po

¹³ Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi; Valorizacija ustvarjalcev gradiva; Pismo o stanju arhivske službe, str. 45–46; Sejni zapisniki Skupščine SR Slovenije 1977, str. 229–233 (55. seja, 14. decembra 1977 o nalogah in delu arhivov); Oblak-Čarni: Razprava o arhivih v Skupščini, str. 47–48; Informacija o stanju in problemih valorizacije, str. 76–80.

¹⁴ Uradni list SRS 12-618/1977; Službeni glasnik SRS 28/1977; Jemuović: Osmi kongres arhivskih radnika, str. 7–18; Giller: Povodom zakona o zaštiti kulturnih dobara, str. 181–232.

¹⁵ Uradni list SRS, 1-3/1981; Žontar: Predpisi, str. 6–23; Zupančič: Zaključki sekcije za valorizacijo, str. 20.

nastanku za gradivo delovnih in drugih organizacij s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti, petnajst let po nastanku za gradivo organov in organizacij družbenopolitičnih, samoupravnih interesnih in drugih skupnosti ter trideset let po nastanku za gradivo sodišč, javnih tožilstev in javnih pravobranilstev. Tudi društva naj bi izročala arhivsko gradivo po 30 letih po nastanku gradiva, če se z arhivom niso dogovorila drugače (Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu z dne 19. oktobra 1981). Prevladalo pa je mnenje, da s prevzemanjem arhivskega gradiva ne kaže hiteti, ne glede na to, koliko bi to utegnilo vplivati na financiranje arhiva, sicer bo imel arhiv preveč dela z izdajanjem potrdil.¹⁶

Dostopnost arhivskega gradiva v arhivih ni bila več vezana na čas trideset let po nastanku, določanje dostopnosti je bilo prepuščeno izročitelju arhivskega gradiva. Ta je moral ob izročitvi označiti zaupno gradivo, sicer je veljalo za splošno dostopno. Zaupnost gradiva je prenehala najkasneje trideset let po nastanku, razen ko je izročitelj določil daljši rok, vendar pa ta ni smel biti daljši kot 50 let od nastanka gradiva. Novost pa je bila ta, da je bilo zaupno gradivo izjemoma dostopno za uporabo pred potekom tega roka, če je bilo potrebno za znanstvene raziskave, in sicer na podlagi dovoljenja sveta arhiva oziroma direktorja, kadar je šlo za Arhiv SR Slovenije. Če pa je šlo za arhivsko gradivo organov za notranje zadeve ali pa je zadevalo mednarodne odnose, ljudsko obrambo in družbeno samozaščito ter organe Zveze komunistov pa je bilo dovoljenje vezano na soglasje omenjenih organov. Kot v drugih državah so tudi slovenski arhivi postajali pozorni pri dostopnosti gradiva s podatki o osebnem in družinskem življenju. Prvič so bili tuji državljani glede dostopnosti arhivskega gradiva izenačeni z jugoslovanskimi, nato pa so uveljavili recipročnost tudi avstrijski arhivi. (Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva z dne 19. oktobra 1981).¹⁷

Po izidu zakona pa je bilo ključno vprašanje rešitev načina odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva. Kot smo videli, se je rešitev že nekaj časa nakazovala. Republiški komite za kulturo in znanost je zato najprej 19. oktobra 1981 izdal pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu. Pravilnik je izhajal iz načela,

da sta odbiranje in izročanje arhivskega gradiva arhivu isti proces. Izročitelj je bil odgovoren za to, da je bilo opravljeno odbiranje v skladu s pisnim navodilom arhiva, arhiv pa je moral dati izčrpna pojasnila in napotke za delo ter ga je moral nadzirati. Kako sestaviti navodilo in kaj mora obsegati, pa je štel za strokovno vprašanje. Zanj je postalo osnova posebno področje arhivistike. Mejni datum je bil prestavljen na konec leta 1945.¹⁸

Ne le k varstvu dokumentarnega gradiva, tudi k odbiranja naj bi pripomogel pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev družbenopravnih oseb ter članov društev, ki so delala z dokumentarnim gradivom z dne 13. aprila 1983.¹⁹

Pomemben dosežek arhivske dejavnosti v po-vojni Sloveniji je pomenil popis vsega arhivskega gradiva v arhivih in drugih ustanovah v republiki. Kot prvi je Mestni arhiv ljubljanski ob svoji šestdesetletnici objavil Splošni pregled fondov in zbirk po stanju 31. 1. 1959. Sergij Vilfan je v uvodu k splošnemu pregledu pojasnil, da so taki pregledi včasih označeni kot splošni, skupni ali generalni inventarji arhiva, vendar zanje naziv inventar ne ustreza, ker ne vnaša nikakršnega številčnega fiksiranja notranje ureditve in količine arhivskega gradiva v posameznih fondih ali zbirkah. Namen pregleda je navedba najosnovnejših podatkov o posameznih fondih ali zbirkah na osnovi njihove strukture, obenem s podatki o tem, od koga fond izvira, kako se je razvijal, koliko so ga dotlej v arhivu obdelovali in v kakšnem stanju je. S tem naj bi bilo bralcu omogočena seznanitev s celotnim arhivom in njegovo naravo ter olajšana splošna orientacija po gradivu predvsem po osnovnem izvoru gradiva. Namenjen naj ne bi bil le tistim, ki se zanimajo za arhivsko gradivo, marveč v prav taki meri kot delovno sredstvo za nadaljnje delo z gradivom in kot orientacija za izdelavo nadaljnjih delovnih načrtov.

Glavna pozornost ob izidu Splošnega pregleda pa je bila namenjena temu, kako so bili v njem oblikovani arhivski fondi. Ob obravnavi elaborata o inventarizaciji na občnem zboru Arhivskega društva Slovenije aprila 1956 je Sergij Vilfan menil, da je pri oblikovanju fondov mnogo subjektivnega, saj je lahko v kakem arhivu kaka provenienčna skupina arhivalij fond, v drugem pa samo oddelek fonda.²⁰

¹⁶ Uradni list SRS 34-1590/1981, popravek 2/1982, str. 174; Vodopivec: Slovenski in tuji predpisi in standardi, str. 81–83.

¹⁷ Uradni list SRS, 34-1589/1981; popravek 2/1982, str. 194; Žontar: Predpisi, str. 31–36; Žontar: Slovenski državljani so pri uporabi arhivskega gradiva izenačeni, str. 140.

¹⁸ Uradni list SRS 34-1590/1981, popravek 2/1982, str. 194; Žumer: Valorizacija dokumentarnega gradiva, 241 str. Žontar: Predpisi, str. 23–27.

¹⁹ Ur. l. SRS 15-715/1983.

²⁰ AS 607, š. 3, mapa sejni zapisniki 1956–1957.

Splošni pregled fondov Mestnega arhiva ljubljanskega je dal pobudo tudi za Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS (1960) ter za Vodnik po arhivih Slovenije (1965). Ta je zajel gradivo vseh arhivov in drugih ustanov v Sloveniji, ki so hranili arhivsko gradivo (za Državni arhiv LRS in Mestni arhiv ljubljanski le dopolnitve k prejšnjima dvema publikacijama, kazalo pa je bilo skupno za vse tri publikacije), ter že prevzel naziv vodnik, ki se je sicer že uveljavljal v tujini. Danes bi tako popisovanje označili kot popisovanje na nivoju arhivskih fondov. Seveda zahteva tovrstno popisovanje dobro poznavanje strukture ustvarjalcev arhivskega gradiva in njihovega gradiva, to pa je spodbudilo preučevanje teh vprašanj ter dalo osnovo za posebno področje arhivistike.²¹

V državi je na poenotenje popisovanja na nivoju fondov vsekakor vplivala priprava jugoslovanskega vodnika Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim oddeljenjima u SFRJ. Za to ima največ zaslug Sredoje Lalić, ki se je šolal na Moskovskem državnem arhivsko-zgodovinskem inštitutu (MGIAI) in je s seboj prinesel poznavanje sovjetske prakse in veliko znanja. Predvsem pa je pripomogel k temu, da se je končala neplodna razprava o jugoslovanskem vodniku v izvršilnem odboru Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije.²²

Zaradi množičnega prevzemanja arhivskega gradiva v arhive in boljšega pregleda nad arhivskimi fondi se je po nekaj desetih letih pokazala potreba po objavi izpopolnjenih vodnikov, tokrat za vsak arhiv posebej. Kot prvi je izšel leta 1980 Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Objave vodnikov nadaljnjih arhivov so prinesle tudi marsikatero izboljšavo. V letih 1972–1975 smo dobili vodnik za posamezno zvrst arhivskega gradiva (Vodnik po matičnih knjigah) ter vodnik za določen tip arhivskih fondov (Vodnik po župnijskih arhivih). Tematskih vodnikov v Sloveniji zaenkrat še nimamo, so pa tudi slovenski arhivi sodelovali s svojim gradivom pri mednarodnih vodnikih po virih za zgodovino Latinske Amerike, podsaharske Afrike, severne Afrike, Azije in Oceanije.²³

Podrobnejše popisovanje pa je pravzaprav še starejše kot popisovanje na nivoju fondov. Že v letih 1903–1908 je Francesco Majer, koprski mestni knjižničar in arhivar, objavil inventar starega koprškega občinskega arhiva. Franc Komatar, arhivar kranjskega deželnega arhiva v Ljubljani, pa je v letih 1904 in 1905 inventarje graščinskih, župnijskih, mestnih in občinskih arhivov na Notranjskem, arhiva rudniške direkcije v Idriji ter graščinskega arhiva Turjak.²⁴

Po drugi svetovni vojni je že občni zbor Zgodovinskega društva za Slovenijo novembra 1946 poudaril nujnost izdelave evidence in inventarja arhivov na ozemlju LR Slovenije. Nakar je v letih 1955/56 novo osnovano Arhivsko društvo Slovenije pripravilo razpravo o vprašanih inventarizacijah v slovenskih arhivih. Sergij Vilfan je v svojih predlogih za inventarizacijo, ki jih je pripravil za ta namen, izhajal, kot bi danes rekli, iz produktov popisovanja, in sicer v sklopu delovnih faz obravnave arhivskih fondov v arhivih. Pri tem je štel arhivske inventarje kot eno izmed obveznih poslovnih knjig arhiva, enako kot razne akcesijske knjige ali evidence uporabnikov gradiva, arhivske vodnike pa med funkcionalne poslovne pripomočke. V nasprotju z vodniki je pri inventarjih posameznih fondov kot enoto popisa predvidel listino, knjigo ali fascikel, pri posamezni enoti pa podatek o skupnem številu listov ali strani. V razpravi o inventarizaciji na občnem zboru Arhivskega društva Slovenije aprila 1956 pa je Sergij Vilfan na splošno poudarjal, »da arhivska terminologija še ni razčiščena. Doslej smo se v splošnem oklepali avstrijske terminologije, ki da je precej nedosledna in v bistvu tudi ne razlikuje dovolj različnih pojmov. Nastala je namreč v dokaj primitivnih razmerah. Bila je usmerjena v medievalistiko in prepuščena precej slučaju, ter omejena na potrebe arhivov, ki so bili temeljito historični, zelo malo zveze pa so imeli s praktičnimi arhivi. Danes sprejemajo arhivi zelo sveže fonde ter se arhivski material zelo kopiči. Osnutek, ki je predložen je le splošen koncept. Na eni strani podaja strukturo, pojme in gradacije, na drugi pa terminologijo.« Z diplomatskim predlogom Pavleta Blaznika, naj komisija za inventarizacijo (Sergij Vilfan, Maks Miklavčič, Marija Verbič, Ivo Juvancič ter Božo Otorepec) nadaljuje delo, so se vsi strinjali.²⁵

²¹ Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 73–74; Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS; Vodnik po arhivih Slovenije.

²² (Lalić): Osnovna pravila za pripravo publikacije, str. 182–197; Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih SFRJ: SR Slovenija.

²³ Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana; Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije (zv. 1, 2 in 3); Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije (zv. 1 in 2); Drnovšek: Vodnik po arhivu, str. 27–28.

²⁴ Krnel Umek: Delo Francesca Majerja, str. 19–21; Komatar: Archiv-Inventare, zv. 17, str. 34–50; zv. 18, str. 70–75; 108–123.

²⁵ Golia: Tretje zborovanje, str. 185; AS 607, š. 3, mapi Sejni zapisniki 1956–1957, Razno 1956–1957.

Praksa pa je šla svojo pot. Ob majhnem številu arhivskih delavcev se je tedaj popisovanje na nivoju arhivskih enot (zadev in podobnega) moralo sprva omejevati le na starejše fonde. V šestdesetih letih, ko so arhivi prevzemali že gradivo iz obdobja do leta 1955 in je bilo zaradi slabega pisarniškega poslovanja pogosto slabo vodeno, pa so postali taki popisi še pomembnejše sredstvo za uporabo arhivskega gradiva. To je bilo ugotovljeno tudi na simpoziju ob desetletnici delovanja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani novembra 1969. Za objavljane produktov popisovanja, ki obsegajo poleg popisa arhivskih enot tudi historiat ustvarjalca arhivskega gradiva, historiat fonda, seznam objavljenega gradiva, kazala in podobno pa se je ohranil stari naziv inventar. Tako so do izida pravilnika leta 1987 Majda Smole, Ema Umek, Vladimir Kološa, Ivan Nemanič in Jože Prinčič (Arhiv SR Slovenije) objavili deset inventarjev graščinskih in upravnih fondov, Milko Mikola (Zgodovinski arhiv Celje) inventar Mestnega ljudskega odbora Celje, Vanda Bezek (Pokrajinski arhiv Koper) inventar občine Izola v štirih delih, Anton Ožinger, Jože Mlinarič in Slavica Tovšak (Pokrajinski arhiv Maribor) inventarja župnije in dekanije Hoče ter Okrajnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Murska Sobota, Nada Jurković ter Brane Oblak (Zgodovinski arhiv na Ptuj) inventarje Mestnega odbora Osvobodilne fronte Ptuj, Okrajnih premogovnikov Ptuj, Kreditnih zadrug ormoškega območja ter inventar zbirke Varia.²⁶

Po objavi splošnega zakona o arhivskem gradivu je Arhivski svet Jugoslavije 16. aprila 1970 določil načela o enotnem evidentiranju arhivskega in registraturnega materiala, pri tem pa je evidentiranje razumel kot popisovanje in to le na nivoju arhivskih fondov. V nasprotju z načeli o odbiranju arhivskega gradiva se Sergij Vilfan ni več vključil v pripravo teh načel in se tudi ni udeleževal sej v Beogradu; zato je razumljivo, da se ni lotil priprave slovenskega pravilnika, saj se tudi z načeli v marsičem ni strinjal. Večina sodelavcev pri izdelavi načel trenutno ni videla možnosti za kaj boljšega in zato ni čudno, da so se kmalu pojavile zahteve po izdelavi novih načel, a do teh ni več prišlo.²⁷

Republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1966 je predvidel navodilo o evidentiranju arhivskega in registraturnega gradiva: novela zakona iz leta 1973 ga je preimenovala v navodilo o po-

pisovanju, evidentiranju, inventarizaciji in izdelavi pripomočkov za uporabo. Vendar noben od navedenih podzakonskih aktov ni izšel. Sergij Vilfan je v tem času v svojem predavanju na mednarodnem kongresu arhivov avgusta 1972 v Moskvi enako kot v priročniku *Arhivistika* (1973) glavno pozornost namenil produktom popisovanja, ne pa samemu popisovanju. Tudi ni govoril še o nivojih popisovanja, marveč le o bolj ali manj podrobnem popisovanju. Kot značilno za inventar pa je štel še vedno navajanje podatkov o količini arhivskega gradiva v enoti popisovanja. Nasprotno pa je Janez Kos bolj upošteval prakso in v *Arhivistu* prikazal inventar kot informativno sredstvo.²⁸

Na osnovi zakona o naravni in kulturni dediščini izdani pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva z dne 26. decembra 1988 pa se je nanašal na dvojje, na urejanje ter popisovanje arhivskega gradiva. Kot temelj urejanja je določal tedaj že splošno uveljavljeno provenienčno načelo in ga dopolnil še z načelom prvotne ureditve, na kar je opozoril Sergij Vilfan v učbeniku *Arhivistika*. V nasprotju s popisovanjem, na katero so se nanašala načela (popisovanja na nivoju arhivskega fonda) se je ta pravilnik osredotočil na popisovanje na nivoju osnovnih arhivskih enot, ki sestavljajo arhivski fond, to je zadev in podobnega, odvisno od sistema ureditve gradiva. Produkte popisovanja pa obravnava na obeh nivojih, to je vodnike in inventarje, in sicer z imeni, kot so se uveljavili v praksi. Vendar z njimi enači tudi sredstva za uporabo arhivskega gradiva, ki vodijo neposredno do podatkov (npr. indekse). Pokazalo pa se je, da je smiselno uporabljati izraz pripomoček le za te, ker nimajo za osnovo strukture arhivskega gradiva. V zvezi z oblikovanjem inventarjev pravilnik ni bil dosleden, govoril je o prirejenem, sistematično oblikovanem popisu. Seveda popisovanje ni opisano z izrazi, ki smo jih tu navedli, saj jih je npr. arhivski učbenik Direkcije arhivov Francije prvič uporabil v izdaji iz leta 1993. V vsem pa se pozna, da je pravilnik nastal v nekem prehodnem času.²⁹

²⁶ Vodnik Arhiva Republike Slovenije (zv. 1), str. 26–27; Vodnik Zgodovinskega arhiva Celje, str. 351; bibliografija v Arhivih št. 1–10.

²⁷ Uradni list SFRJ 38-480/1970.

²⁸ Biljan-Vilfan-Milošević: Obavešajna sredstva arhiva, str. 21–56; Vilfan-Žontar: *Arhivistika*, str. 109–114; Kos: Objava analitičnega inventarja, str. 29–32.

²⁹ Uradni list SRS 11-582/1988; Žontar: Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov, str. 124–126; Vilfan-Žontar, *Arhivistika*: str. 62; Smole, Zgodovina arhivistične, str. 16–30; La pratique archivistique française, str. 142; s preučevanjem prvotnih ureditev in struktur fondov se ukvarja posebno področje arhivistike.

Veliko poenotenje pri popisovanju ter pomoč pri delu pa sta prinesli uvedba splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje v naslednjih letih ter uporaba računalnikov za ta namen. Računalniki so zlasti omogočili pravi razmah popisovanja.³⁰

Moramo pa omeniti še en pravilnik, ki je bil objavljen na osnovi zakona o naravni in kulturni dediščini, in sicer pravilnik o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (19. oktobra 1981). Ta pravilnik se je nanašal na funkcionalne poslovne evidence o vseh ravnanjih z arhivskimi fondi, dotaknil pa se je tudi nekaterih pojmov, povezanih s strukturo arhivskega gradiva, npr. pojma fond. V bistvu pa je šlo za ločitev od popisovanja. Še preden je bil sprejet pravilnik, so bili objavljeni prispevki s predlogi evidenc, da bi lažje razumeli razlikovanje od popisovanja.³¹

Ob vseh pomanjkljivostih in težavah, ki so pestili obravnavano obdobje, pa lahko sklenemo, da so bili v tem času pri nas narejeni veliki koraki v zvezi z arhivskim pravom. Velikokrat je bilo treba poiskati pomoč tudi v tujini, zato je bil prehod na nove razmere po letu 1991 zelo olajšan.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS O Skupnost arhivov Slovenije.

AS 607 Arhivsko društvo Slovenije.

Viri

Uradni list DFJ, Beograd.

Uradni list FLRJ, Beograd.

Uradni list SFRJ, Beograd.

Uradni list SRS, Ljubljana.

Narodne novine. Službeni list SRH, Zagreb.

Službeni glasnik SR Srbije, Beograd.

Službeni list Crne Gore, Titograd.

Sejni zapisniki Skupščine SR Slovenije 1977, Ljubljana 1978

Slovenski poročevalec 1945

Literatura

Arhivska tehnika. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1972 (Priročniki 1).

Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih SFRJ: SR Slovenija. Beograd: Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, 1984.

Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije 1978.

Biljan, Franjo: Rad na novom zakonu o arhivima. V: *Arhivist* 8 recte 9 (1959), zv. 1–2, str. 73.

Biljan, Franjo: Komisija Sekretariata za prosvetu i kulturu Saveznog izvršnog veća za izradu uputstva o izdvajanju i uništavanju pisane građe izvršila rad. V: *Arhivist* 8 recte 9 (1959), zv. 1–2, str. 68–73.

Biljan, Franjo: Usklađivanja pravnog režima korištenja arhivske građe sa potrebama naučnoistraživačkog rada. V: *Arhivist* 18 (1968), zv. 1–2, str. 17–26.

Biljan, Franjo - Vilfan, Sergij - Milošević, Miloš: Obaveštajna sredstva arhiva u službi nauke. V: *Arhivist* 23 (1973), zv. 1–2, str. 21–56.

Drnovšek, Marjan: Vodnik po arhivu. V: *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2, str. 27–28.

Drnovšek, Marjan - Umek, Ema: Evidenca po prevzemu gradiva v arhiv. V: *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2, str. 26–27.

Gavrilović, Danica: »Arhivski fond« u arhivističkoj teoriji i praksi u SFRJ sa posebnim osvrtom na formiranje fondova u socialističkom periodu, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije. V: *Deveti kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Referati i saopštenja, Struga 27.–29. IX. 1980*, str. 105–121.

Giler, Olga: Liste kategorija registratorskog materijala sa rokovima čuvanja. V: *Arhivist* 28 (1978), zv. 1–2, str. 73–116.

Giller, Olga: Povodom zakona o zaštiti kulturnih dobara. V: *Arhivski pregled* 1978, zv. 1–2, str. 181–232.

Golia, Modest: Tretje zborovanje slovenskih zgodovinarjev. V: *Zgodovinski časopis* 1947, str. 184–185.

Hasanagić, Edib: Novi pravni propisi o arhivima. V: *Arhivist* 12 (1962), zv. 2, str. 109–114.

Informacija o stanju in problemih valorizacije arhivskega gradiva v SR Sloveniji. V: *Arhivi* 2 (1979), zv. 1–2, str. 76–80.

Jemuović, Radomir: Osmi kongres arhivskih radnika Jugoslavije. V: *Arhivist* 27 (1977), zv. 1, str. 7–18.

Komatar, Franc: Archiv-Inventare; Das Schloßarchiv in Auersperg. V: *Mitteilungen des Musealvereines für Kruin* 17 (1904), str. 34–50; 18 (1905), str. 70–75; 108–123.

³⁰ Žumer: Osnutek splošnih mednarodnih standardov, str. 162–171; isti, Elementi popisovanja, str. 137–159.

³¹ Uradni list SRS 34-1591/1981, popravki 2/1982, str. 194; Žontar: Predpisi, str. 27–31; Isti: Pojasnila k nekaterim vprašanjem, str. 102–104; Žumer: Evidence službe varstva, str. 21–23; Šamperl: Akcesijska knjiga, str. 24–25; Drnovšek-Umek: Evidenca po prevzemu gradiva, str. 26–27; Gavrilović: »Arhivski fond« u arhivističkoj teoriji i praksi, str. 105–121.

Kos, Janez: Objava analitičnega inventarja kot arhivskega informativnega sredstva. V: *Arhivist* 24 (1974), zv. 1, str. 29–32.

Krnel Umek, Duša: Delo Francesca Majerja v mestni knjižnici in arhivu v Kopru. V: *Arhivi* 12 (1989), št. 1–2, str. 19–21.

(Lalić, Sredoje): Osnovna pravila za pripremu publikacije »Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim oddeljenjima u SFRJ«. V: *Arhivist* 24 (1974), zv. 2, str. 182–197.

La pratique archivistique française: Direction des archives de France. Paris: Archives nationales, 1993.

Melik, Jelka: *Osnove prava in pravne države za arhiviste*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2011.

Oblak-Čarni, Marija: Razprava o arhivih v Skupščini Socialistične Republike Slovenije. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 47–48.

Pismo o stanju arhivske službe v SR Sloveniji ter o predlogih Komisije za zgodovino revolucionarnega gibanja pri UK ZKS in Arhivskega društva Slovenije za izboljšanje obstoječega stanja. V: *Arhivi* 1 (1978), št. 1, str. 45–46.

Resolutions, recommendations and wishes of the sixth International congress on archives. V: *Archivum* 18 (1968). Paris 1970, str. 213–214.

Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije. Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1972.

Smole, Majda: *Zgodovina arhivistike in arhivske službe*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1976 (Priročniki 4).

Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS. Ljubljana: Državni arhiv, 1960.

Stiplovšek, Mirko: Arhivsko gradivo in raziskovanje obdobja socialistične graditve. V: *Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1978, str. 39–47.

Stulli, Bernard: O pravnom režimu korištenja arhivske građe. V: *Arhivski vjesnik* 9 (1966), str. 137–237.

Šamperl, Kristina: Akcesijska knjiga. V: *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2, str. 24–25.

Šestdeset let Mestnega arhiva ljubljanskega (ur. Sergij Vilfan et alii). Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1959 (Poročila in pregledi gradiva, 1).

Valorizacija ustvarjalcev gradiva. V: *Okrogla miza o problemih varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv*. Maribor: Arhivsko društvo Slovenije in komisija za gradivo pred prevzemom v arhiv Skupnosti arhivov Slovenije, 1978.

Vilfan, Sergije: Škartiranje. V: *Arhivist* 7 (1957), zv. 1–2, str. 31–46.

Vilfan, Sergij: *Odbiranje arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva (škartiranje) v gospodarskih organizacijah v Sloveniji*. Ljubljana: Mestni arhiv, Zgodo-

vinski arhiv mesta Ljubljane, 1970 (razmnoženo kot rokopis; knjižnica Zgodovinskega arhiva Ljubljana, B 702).

Vilfan, Sergij - Žontar, Jože: *Arhivistika*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1973 (Priročniki 2).

Vodnik po arhivih Slovenije. Ljubljana: Društvo arhivarjev Slovenije, 1965.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999 (knjiga 1).

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju. Celje: Zgodovinski arhiv 1997².

Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana: Zgodovinski arhiv 1980.

Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije 1972 (zv. 1 in 2), 1974 (zv. 3).

Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975 (zv. 1 in 2).

Vodopivec, Jedert: Slovenski in tuji predpisi in standardi na področju materialnega varstva arhivskega gradiva. V: *Arhivi* 14 (1991), št. 1–2, str. 81–83.

Zupančič, Marjan: Zaključki sekcije za valorizacijo ustvarjalcev v Ptuj. *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2, str. 20.

Žontar, Jože: Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost. V: *Arhivi* 4 (1981), št. 1–2, str. 6–36.

Žontar, Jože: Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Uradni list SRS št. 11/88). V: *Arhivi* 11 (1988), št. 1–2, str. 124–126.

Žontar, Jože: Pojasnila k nekaterim vprašanjem v zvezi s pravilnikom o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva. V: *Arhivi* 12 (1989), št. 1–2, str. 102–104.

Žontar, Jože: Slovenski državljani so pri uporabi arhivskega gradiva v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju izenačeni z avstrijskimi. V: *Arhivi* 16 (1993), št. 1–2, str. 140.

Žumer, Vladimir: Evidence službe varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv. V: *Arhivi* 3 (1980), št. 1–2, str. 21–23.

Žumer, Vladimir: Osnutek splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje. V: *Arhivi* 15 (1992), št. 1–2, str. 162–171.

Žumer, Vladimir: *Valorizacija dokumentarnega gradiva za zgodovino, znanost in kulturo*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995.

Žumer, Vladimir: Elementi popisovanja arhivskega gradiva. V: *Arhivi* 20 (1997), št. 1–2, str. 137–159.

Žumer, Vladimir: Vilfanovi pogledi na valorizacijo sodobnega arhivskega gradiva. V: *Arhivistika-Zgodovina-Pravo. Vilfanov spominski zbornik*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007 (Gradivo in razprave; 30), str. 51–68.

Zusammenfassung

ENTSTEHUNG DES ARCHIVRECHTS IN SLOWENIEN

In den ersten Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg bezogen sich die das Archivrecht betreffenden Vorschriften einschließlich des allgemeinen Gesetzes über die Staatsarchive aus dem Jahr 1952 nur auf allgemeine Rechtsnormen über den Schutz des historischen Archivmaterials. Die Anweisung über die Erfassung, Aufbewahrung und periodische Ausscheidung des Archivmaterials (1952) behandelte schon die Ausscheidung belanglosen Archivmaterials und die Übergabe des historischen Archivmaterials an das zuständige Archiv.

Nach der Annahme der Bundesverfassung im Jahr 1963 bot das allgemeine Gesetz über das Archivgut die Grundlage für die Verabschiedung des ersten Gesetzes der slowenischen Teilrepublik über das Archivgut und die Archive (1966). Dieses umfasste zahlreiche Bereiche in Bezug auf den Schutz des Archivguts und die Tätigkeit der Archive sowie in Form von Durchführungsverordnungen den materiellen Schutz und die Auswahl des Archivguts. Mit der Annahme des Bundesverfassungsgesetzes im Jahr 1971 gingen die Zuständigkeiten auf dem Gebiet der Kultur auf die Teilrepubliken über; so trat auch das allgemeine

Gesetz über das Archivgut außer Kraft. Dies hatte zwar keine wesentlichen Änderungen im novellierten Gesetz der slowenischen Teilrepublik über das Archivgut und die Archive aus dem Jahr 1973 zur Folge, ergänzt wurde unter anderem der Text in Bezug auf die Benutzung des Archivguts in den Archiven.

Neuen Schwung erhielt die Regelung der Tätigkeit der Archive nach der Verabschiedung des Gesetzes über das Natur- und Kulturerbe (1980), das auch das Archivgut umfasste. Auf dessen Grundlage wurden fünf Durchführungsverordnungen erlassen über: Auswahl und Übergabe des Archivguts an das Archiv (1981), Struktur und Evidenzhaltung des Archivguts (1981), Benutzungsbedingungen des Archivguts (1981), fachliche Befähigung der Arbeitskräfte von juristischen Personen und Vereinsmitgliedern, die mit Schriftgut arbeiten (1983), fachliche Aufbereitung und Erstellung von Hilfsmitteln zur Erforschung des Archivguts (1988). Bei den einzelnen Reglements werden auch die aufgetretenen Dilemmas und die vorangegangene Praxis in den Archiven aufgezeigt.

Bei allen Mängeln und Problemen, die auch aus der unterschiedlichen Praxis der Archive in den einzelnen jugoslawischen Teilrepubliken resultierten, wurden in dem behandelten Zeitraum große Fortschritte auf dem Gebiet des Archivrechts erzielt. Oft musste Unterstützung auch im Ausland gesucht werden (an erster Stelle ist die Generaldirektion der bayerischen Staatsarchive in München zu erwähnen), weshalb die Umstellung auf die neuen Verhältnisse nach 1991 sehr erleichtert wurde.